

Cuprins

<i>Argument</i>	5
Capitolul I. Primele structuri. Procesul de epurare a cărților	9
Cenzura Centrală Militară	9
Comisia Aliată de Control	12
Ministerul Propagandei	19
Primele criterii de epurare a cărții	22
„Defascizarea”	22
<i>Scurt istoric al criteriilor de epurare în URSS</i>	41
<i>Criterii de epurare în România</i>	55
Fondul special	69
<i>Etapele constituirii fondului special în Uniunea Sovietică</i>	70
<i>Câteva aspecte privind fondurile românești</i>	78
Capitolul II. Departamentele Direcției Generale a Presei și Tipăriturilor care exercitau cenzura cărții	85
Înființarea și structura instituției	85
Glavlit – <i>instituția sovietică a cenzurii</i>	85
DGPT – <i>instituția românească a cenzurii</i>	88
Direcția Literatură	99
<i>Serviciul „Autorizarea cărții”</i>	100
<i>Serviciul „Controlul cărții”</i>	102
Secția „Control teren”	102
Secția „Semnal”	103
Secția „Exportul de tipărituri”	104
<i>Serviciul „Control Biblioteci-Anticariat”</i>	105
<i>Desființarea serviciului „Biblioteci-Anticariat-Muzee” în 1968</i>	106
Serviciul „Știință și Tehnică”	107
Serviciul Ideologie	118
Direcția Import-Export	125
Serviciul Artă	144
Direcția Instructaj-Control	146
Capitolul III. „Bun de tipar”. Etape, criterii	149
Etapele de lucru în cadrul DGPT	149
Tipologia intervențiilor cenzoriale	160
Categorii de cenzuri	177
<i>Intervenții bune</i>	177

<i>Sucesiune de titluri</i>	178
<i>Intervenții nejustificate</i>	180
Cenzurarea „moștenirii clasice”	187
Basarabia – RSSM	209
Cenzurarea minorităților	220
<i>Literatura în limba maghiară</i>	220
<i>Literatura în limba germană</i>	234
<i>Referiri la evrei</i>	243
Cărțile și secretul de stat	249
„Desființarea cenzurii”	258
Capitolul IV. Ierarhia cenzurii	267
Autocenzura	267
Limbajul esopic. Complicitatea. Lupta cu cenzura	274
Cenzura editorială.....	283
Securitatea și cenzura. Cenzura represivă.....	302
„Îndrumarea” culturii. Partidul. Vârful ierarhiei	323
<i>În loc de încheiere</i>	345
<i>Bibliografie</i>	353
<i>Indice de nume</i>	359

www.polirom.ro

Lector: Mădălina Ghiu

Coperta: Radu Răileanu

Tehnoredactor: Constantin Mihăescu

Bun de tipar: martie 2014. Apărut: 2014

Editura Polirom, B-dul Carol I nr. 4 • P.O. BOX 266
700506, Iași, Tel. & Fax: (0232) 21.41.00; (0232) 21.41.11;
(0232) 21.74.40 (difuzare); E-mail: office@polirom.ro
București, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1, et. 1,
sector 4, 040031, O.P. 53 • C.P. 15-728
Tel.: (021) 313.89.78; E-mail: office.bucuresti@polirom.ro

Tiparul executat la Tipografia LIDANA, Suceava
Tel. 0230/517.518, 206147; Fax: 0230/206.268

© 2014 by Editura POLIROM

Această carte este protejată prin copyright. Reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea prin orice mijloace și sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informațiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Pe copertă: Kazimir Malevici (1878-1935), *Suprematism*, ulei pe pânză, 1915
Foto autoare: din arhiva personală

www.cartearomaneasca.ro

Editura CARTEA ROMÂNEASCĂ
București, Calea Victoriei nr. 133, sect. I

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României:

COROBKA, LILIANA

Controlul cărții: cenzura literaturii în regimul comunist din România / Liliana Corobca. – București: Cartea Românească, 2014

Bibliogr.

Index

ISBN print: 978-973-23-3064-7

ISBN ePub: 978-973-46-4578-7

ISBN PDF: 978-973-46-4579-4

351.751.5(498)

098.1

Printed in ROMANIA

Liliana Corobca

CONTROLUL CĂRȚII

Cenzura literaturii
în regimul comunist din România

CARTEA ROMÂNEASCĂ
2014

Lectorul are obligația să sesizeze șeful de serviciu cu care lucrează toate problemele conținute de materialele ce le controlează, exprimându-și punctul de vedere asupra rezolvării. El răspunde direct pentru nesensizarea problemelor din materialul pe care l-a controlat. [...] Lectorul se îngrijește ca materialele care nu primesc liberă circulație să fie distribuite numai instituțiilor și persoanelor particulare indicate de conducere.”¹

Direcția Import-Export era organizată pe câteva sectoare de lectură, lectorilor revenindu-le sarcini specifice în raport cu activitatea desfășurată. În afară de „lectorul care rezolvă presa din import sosită pe baza comenzilor OSEP” (Oficiul Special de Expediere a Presei); mai erau lectorii care „rezolvă cărțile din import sosite pentru difuzare”, care trebuiau să lectureze operativ și exemplarul semnal sau manuscrisul pentru aprobarea „bunului de import” sau „bunului de difuzat” și să treacă în fișele de evidență a cărții rezolvările date. Mai exista și categoria lectorului care rezolva publicațiile sosite din vest prin comandă OSPC (Oficiul Special Poșta Centrală).

Lectorul care rezolvă tipăriturile destinate exportului „lecturează operativ toate materialele destinate exportului ce intră în sfera de control a D.G.P.T., primite de la organele poștale, însoțite de un borderou de expediție. Lectorul rezolvă de asemenea materialele a căror aprobare de export s-a solicitat direct D.G.P.T. și care la închiderea sacilor pentru export s-a constatat că nu au avizul D.G.P.T. Pentru materialele care nu ridică probleme, lectorul aprobă exportul aplicând ștampila pe borderoul de expediție sau pe adresă, sau semnând în lista de evidență.”

Mai exista o categorie, „lectorul care rezolvă cărțile ce sosesc prin comenzi Cartimex”; acesta „rezolvă operativ cărțile și discurile din import sosite prin comenzi Cartimex și, în cazul că nu ridică probleme, aprobă predarea acestora beneficiarilor, semnând pe o copie a documentului de evidență (specificație). Când în urma sesizărilor făcute, unele materiale nu primesc liberă circulație, ia măsuri pentru rezolvarea lor conform indicațiilor. [...] Asistă la deschiderea sacilor sosiți de la Oficiul Special Gara de Nord și urmărește ca materialele de «fond special» să fie predate la B.D.S.”² (Biroul Documente Secrete al DGPT).

Desigur, categoriile enumerate nu acoperă în întregime activitățile acestei direcții, în cadrul căreia mai trudeau pe câmpul muncii și alți angajați, precum: „Lectorul care rezolvă materialele ce sosesc la B.D.C.”, „Lectorul care rezolvă materialele sosite prin Vama Poștei și Antrepozite”, „Inspector delegat import-export”, „Inspector I control-evidență import”, „Inspector II control-evidență import”, arhivarul, dactilografa etc.³

„B.D.C.”, adică Baza pentru desfacerea cărții, un sector al Centralei Editurilor și difuzării cărților din Comitetul de Stat pentru cultură și

1. *Ibidem*, f. 27-28.

2. *Ibidem*, f. 28-39. BDS – Biroul Documente Speciale.

3. *Ibidem*, f. 28-39.

artă (CSCA) solicita DGPT vize de difuzare pentru materialul primit. În timpul unei ședințe al Direcției (din 9.XII.1964), un lector „semnalează faptul că B.D.C. nu poate lichida stocul de mostre care nu au primit viza DGPT în vederea difuzării, întrucât nu există act scris din partea DGPT că stocul respectiv de cărți a fost oprit” și „propune ca un tov. din conducere să vină săptămânal la B.D.C. pentru rezolvarea problemelor”¹, conducerea DGPT acceptând propunerea făcută. În afară de vize, B.D.C. mai solicită DGPT „aprobări” speciale pentru import, atunci când diferite rețele de carte din străinătate (Agenția de Import-Export Prosveta din Iugoslavia, de pildă, conform unei note din 10.II.1965²) făceau diverse oferte de carte pentru piața editorială românească. Relațiile de colaborare între DGPT (Direcția Import-Export) cu C.S.C.A. („înființat în 9 iunie 1962, ca urmare a reorganizării Ministerului Învățământului și Culturii. Instituția a avut rolul aferent unui minister al culturii, fiind reprezentată în Consiliul de Stat, iar președintele său avea rang de ministru.”³) au continuat până la desființarea instituției cenzurii.

Existau câteva categorii de cărți venite din străinătate și câteva instituții menite să înregistreze importul acestora:

„Din străinătate sosesc atât tipărituri comandate prin organele noastre de resort, cât și tipărituri trimise în cadrul schimbului uzual internațional între instituții și persoane particulare.

Pentru publicații comandate evidența o țin instituțiile prin care se fac aceste comenzi: Oficiul Special de Expedierea Presei (O.S.E.P.), Oficiul Special Poșta Centrală (O.S.P.C.), I.S.E. Cartimex și Baza de desfacere a cărții (B.D.C.).

Pentru tipăriturile necomandate sosite din occident s-a luat măsura, în anul 1956, să fie înregistrate, zilnic, la Direcția Import-Export. Listele de evidență pe țări cuprindeau numele destinatarilor, localitatea, titlul și numărul de apariție al publicației, exemplarele expediate.”⁴

În activitatea lor, lectorii de la Import-Export, utilizau niște liste speciale ale instituțiilor și persoanelor care primesc tipărituri din străinătate fără controlul D.G.P.T.⁵; se fac referiri și la „instituții servite prin cursă specială”⁶. Numărul acestora este, cu siguranță, foarte mic, și ceilalți care, fie nu își primesc coletele, fie le primesc cu o mare întârziere, sunt nemulțumiți și revoltați. Câteva documente dintr-un dosar dedicat activității Direcției Import-Export (85.1965) conțin note de răspuns unor sesizări, reclamații, din partea cetățenilor la care nu au ajuns cărțile

1. *Ibidem*, f. 51.

2. *Ibidem*, ff. 44-45.

3. Adelina Ștefan, „Consiliul Culturii și Educației Socialiste”, în *România 1945-1989. Enciclopedia regimului comunist. Instituții de partid, de stat, obștești și cooperatiste*, ed. cit., p. 155.

4. ANIC, CPT, d. 1/1967, f. 243.

5. ANIC, CPT, d. 85.1965, f. 9. (instituțiile nu sunt numite, urmează să se discute lista în cauză). Data: 6.V.1965.

6. *Ibidem*.

sau alte tipărituri mult așteptate. Liviu Ciulei, directorul Teatrului Lucia Sturza Bulandra trimite o scrisoare Direcției Presei în legătură cu nepri-mirea unui exemplar „policopiat” al piesei de teatru *Warna*, de Paul Wilems, „text necesar traducerii piesei în limba română”¹. Nu știm ce i s-a răspuns lui Liviu Ciulei, se pare însă că asemenea accidente nu se întâmplau (doar) din vina DGPT, existau și alte instituții interesate de conținutul coletelor (Securitatea, de pildă. Iată ce răspund cenzorii în asemenea caz: „În legătură cu sesizarea făcută de acad. A. Oțetea, referim următoarele: Coletul cu cărțile menționate în lista înaintată de reclamant a intrat la Direcția Import-Export în ziua de 24 aprilie 1965. Coletul a fost predat organelor poștale în ziua de 27 aprilie 1965.”²

Din cauza cantității sporite a tipăriturilor sosite din străinătate și a problemelor ivite, Direcția Import-Export propune, în anul 1967, „îmbunătățirea sistemului de evidență conform cerințelor actuale”, sistem care a fost acceptat de conducerea DGPT:

„S-a ajuns la concluzia că noul sistem să se bazeze pe înregistrarea cifrică, zilnică, pe țări și categorii de tipărituri (tehnico-științifice, social-politice, literar-artistic, religioase, diverse) a materialelor necomandate sosite din străinătate pe cale poștală atât din țări capitaliste, cât și din țări socialiste.

Începând de la 1 iulie 1967 s-a trecut la experimentarea acestui sistem a cărui metodologie este următoarea:

- întocmirea evidenței statistice zilnice, din care să rezulte:
- țara de unde este expediat materialul;
- numărul de exemplare sosite;
- volumul repartizat pe profilul tipăriturilor: (social-politic, tehnico-științific, cultural-artistic, religioase, diverse);
- modul de rezolvare (eliberate, clasificate la fond special, retur, etc.);
- întocmirea unei sinteze lunare pe țări, cuprinzând centralizarea datelor culese din statistica zilnică;
- întocmirea unor liste de evidență pe țări cuprinzând: expeditorul, destinatarul, denumirea materialelor, pentru tipăriturile care nu au fost predate în circulație liberă (fond special, retur, arhivă, topit).

Subliniem că acest sistem de evidență permite rezolvarea cu eficacitate a sarcinii noastre de bază – controlul conținutului politic al tipăriturilor sosite din străinătate. ”³

De multe ori, în cazul unor tipărituri străine dintr-un domeniu special (artă, medicină, tehnică etc.), publicate în limbi accesibile și altor angajați (în special în limba franceză), Direcția Import-Export solicita ajutorul serviciilor de profil („Știință de Tehnică”, „Artă”). Echipa de cenzori citea presa și cărți din Occident și din U.R.S.S., făcând rapoarte, note sau „informări”, atrăgând atenția asupra frazelor, fragmentelor susceptibile,

1. *Ibidem*, f. 14.

2. *Ibidem*, f. 16. Data: 27.IV.1965.

3. *Ibidem*, d.1/1967, ff. 243-247.

discutabile sau interzise publicului românesc. Rapoartele serviciului erau împărțite în două mari capitole: „Presa” și „Cartea”, făcându-se scurte precizări, în care se motiva interdicția de importare sau de acceptare, în cazul coletelor sosite, care aveau nevoie de viză pentru a ajunge la destinație. Aceste relatări conțin, de obicei, și informații despre numărul de abonați la publicația lecturată (pentru presă), modul prin care a fost trimis la destinatari („Poșta”, „Poștă simplă și recomandată”), cu indicații generale asupra acestora (instituții, străini, particulari etc.). De asemenea, la sfârșitul notei, se adăuga, cu pixul, o sentință a unui superior, dar și cenzorii lectori puteau să hotărască: „Propunem: nu – poștă simplă, da – rest”, „Propunem difuzarea pentru personalități”, „Propunem oprirea revistei”, „Nu propunem aprobarea”, „Propun eliberarea revistei pentru instituții și specialiști” etc.

În continuare, vom studia conținutul notelor și al rapoartelor privind cărțile oprite, care se considerau, de obicei, „materiale reacționare propagandistice intrate în țară și oprite de la difuzare”¹. Am selectat câteva exemple reprezentative de astfel de „materiale” dintr-un raport, datat 16.XII.1958, din care reies și criteriile de interdicție la acea dată. Sunt enumerați o serie de autori și titluri, cu scurte explicații:

Beardsley-Daniel-Leggett, *Theme and Form – An Introduction to Literature (Temă și formă – O introducere în literatură)*: „Este un îndreptar pentru cei ce studiază literatura. Sunt expuse diferitele genuri literare cu exemplificări din literatura mondială, găsim extrase din Orwell, Churchill etc.”

Dictionary of Sociology (Dicționar sociologic): „Așezate în ordine alfabetică, sunt explicate și tendențios interpretate noțiunile de sociologie. Comentând noțiunea de «comunism», se pretinde că în Uniunea Sovietică nu ar fi dispărut clasele, existând «clase privilegiate» sau că «după un sfert de secol, Rusia Sovietică este departe de vreo structură și formă definită».”

The Broken Mirror (Oglinda spartă): „O colecție de scrieri din Polonia contemporană cuprinde o serie de articole scrise de diferiți scriitori polonezi revizionişti. Articolele abundă în teorii revizioniste, tratând în special problema atitudinii scriitorului față de societate. Articolele sunt semnate de revizionişti notorii ca: Rozewics, Brandys, Hertz, H. Kolkowski etc. Culegerea are o prefață semnată de L. Trilling, care are considerente reacționare, anticomuniste.”

Frederik L. Schuman, *International Politics (Politica internațională)*: „Se ocupă cu tratarea problemelor de politică curentă, făcând incursiuni în istorie. Autorul se situează pe poziții ultrareacționare, calomniind politica dusă de Uniunea Sovietică mai ales după cel de-al doilea război mondial. Cartea are un vădit caracter anticomunist.”

Eric Bentley, *The Dramatic Event (Evenimentul dramatic)*: „Autorul trece în revistă diferite piese de O’Neill, O’Casey, A. Millent etc. Considerațiile

1. *Ibidem*, d. 34/1958, f. 46.

și aprecierile sunt făcute de pe pozițiile estetismului burghez. În carte găsim aprecieri cu referiri anticomuniste, care de altfel sunt specifice acestui critic dramatic.”

I.N. Thut, *The Story of Education (Istoria Educației)*: „Este o trecere în revistă a diferitelor sisteme de educație. Discutând teoriile lui Rousseau și Pestalozzi, autorul face aprecieri tipice burgheze. Referindu-se la concepția marxistă asupra educației, autorul trece direct la atacuri antimarxiste și anticomuniste.”

Paul Fechter, *Geschichte der deutschen Literatur (Istoria literaturii germane)*: „Este o istorie a literaturii germane apărută în anul 1952. Cuprinde literatura germană de la începuturile ei până în zilele noastre. Autorul se situează în interpretarea operelor literare pe poziții burgheze idealiste. Operele scriitorilor fasciști Hans Grimm, Kolben Meyer, Josef Pontens, Dwinger, Blunck și Brehm sunt prezentate într-o lumină pozitivă.”¹

Propunerile pentru importul tipăriturilor nu veneau doar din partea Comitetului de Stat pentru cultură și artă, ci și din interiorul DGPT, de către Serviciul apoi Direcția „Difuzarea Cărții”, iar lectorii de la Import-Export urmau să facă note cu propuneri de respingere sau de acceptare a cărții propuse. Într-o notă din 1961: „Direcția Difuzării Cărții propune pentru import din Franța lucrarea: *Fouché* de Stefan Zweig, tipărită la Paris în anul 1959, de editura Bernard Grasset. Cartea cuprinde biografia renumitului om de stat Joseph Fouché, care a trăit în perioada 1759-1820. Stefan Zweig îl descrie ca pe un om lipsit de caracter, de scrupule, extrem de ambițios și capabil de orice intrigi pentru a-și satisface setea de putere și avere. Toate acestea explică cum un om politic a putut da dovadă de atâta inconsecvență în convingerile sale politice încât să slujească, rând pe rând, monarhia, convenția, directoratul, consulatul, imperiul și restaurația.”² După alte câteva observații, urmează concluzia: „Apreciem că lucrarea nu trebuie importată”.

O altă lucrare este pe larg descrisă și comentată; într-o notă lungă, Direcția Difuzării Cărții propune pentru import lucrarea *Un certain Monsieur Blot (Un oarecare domn Blot)*, de Pierre Daninos, tipărită la Paris în anul 1960, la Editura Hachette. Cărții nu i se poate reproșa nimic sub aspect ideologic, vor exista alte motive pentru respingere și nu va obține aprobarea pentru import din cauza personajului principal: „Paul Blot, în vârstă de 45 de ani, de meserie statistician, ajunge câștigătorul «Marelui Concurs al francezului obișnuit» (Grand Concours du francais moyen). El este soțul Theresei și tatăl a doi copii, un om mediocru, așa după cum singur se recomandă, care nu s-a remarcat niciodată în viața lui, pentru că atât în școală, cât și mai târziu, în viață și la slujbă, a fost o figură ștearsă și s-a plasat totdeauna pe linia de mijloc.” Unul dintre argumentele de respingere a cărții este că „eroul

1. *Ibidem*, d. 34/1958, ff. 46-49.

2. *Ibidem*, d. 8/1961, f. 391.

cărții, Blot, în calitatea sa de exponent al micii burghezii afirmă în repetate rânduri că este mulțumit și chiar mândru de originea sa mic-burgheză, îi condamnă pe cei care vor să se dezică de ea și recomandă celorlalți semenii ai lui să se mențină pe o sănătoasă cale de mijloc, adică să nu tindă spre o situație mai înaltă sau mai înfloritoare, deoarece cea pe care o au în momentul respectiv este mulțumitoare.

De asemenea, în multe rânduri este repetată ideea că francezul obișnuit se identifică cu micul burghez francez.”¹

Nici lucrarea scriitorului ceh Jiri Mahen, *Anglergeschichten (Povestiri despre și pentru pescarii amatori)*, apărută la Praga în anul 1956, nu este acceptată (într-o notă din 31.III.1961) de către cenzorii de la Import-Export. Deși subiectul este unul nevinovat, așa cum observă și lectorul cărții, la o lectură atentă se pot depista însă destule argumente împotriva publicării: „Schite lirice cu impresii și cugetări din timpul pescuitului în cadrul cărora autorul comunică observații despre natură, despre viața și comportarea peștilor și dă îndrumări practice pentru pescarii amatori. Subiectul reveriilor sale nu are un conținut social; cu toate acestea el sesizează unele aspecte negative în legătură cu «dreptatea socială» din R. Cehoslovacă de după primul război mondial (mai ales în legătură cu pescuitul).” Ca obiecții, sunt citate fraze din postfața cărții, de unde reiese că „autorul (decedat în 1939) nu depășește limitele realismului critic, că a fost un anarhist care nu s-a integrat, ca alți scriitori progresiști din generația sa, în lupta organizată a clasei muncitoare”. Un alt păcat al cărții este „pecetea individualismului”. În descrierea volumului, stilul cenzorului se îndepărtează puțin de limba de lemn: „În vreo două locuri întâlnim și o brumă de evlavie religioasă, redactată în mod poetic (100 sau 221: cităm: «mă joc cu undița, dă-o încolo de politică mondială, politică internă, civilizație, cultură, vreau să trăiesc 6 săptămâni după bunul meu plac, mai aproape de Domnul meu care sălășluiește maiestos în haosul de dincolo și care pășește înainte veac după veac... »).² Această „evlavie” va constitui, de asemenea, un motiv de interdicție a volumului.

Dacă în anii '50 nu se admitea importul cărților din cauza „greșelilor” în primul rând politico-ideologice, reproșându-li-se caracterul anticomunist, antimarxist, fascist, peste un deceniu vor domina notele cu volume interzise din motive morale. Un referat (datat: 11.II.1965) la romanul *Leviathan* a lui Julien Green (scris în 1929, apărut în 1964, la Editura Plon, Paris) a primit aviz negativ la propunerea lectorului. Comentariul arată în felul următor:

„Personajul principal al romanului, Guéret, este un intelectual cu un caracter slab, obsedat de dorinți refulate, de complexe de inferioritate. Plecat din Paris din cauza sărăciei și a nerealizării de care este urmărit, se stabilește la Chanteilles, împreună cu familia sa. Aici se îndrăgostește

1. *Ibidem*, ff. 393-395.

2. *Ibidem*, f. 409.